

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

İletişim Teknolojilerinin Toplumsal Dinamikleri: Habermas ve Castells'in Teorik Yaklaşımlarının Karşılaştırılması

The Social Dynamics of Communication Technologies: A Comparative Analysis of Habermas and Castells' Theoretical Approaches

Ali ÖZTÜRK^{a*}

^a Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-2753-4286

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 9 Ekim 2024

Kabul tarihi: 1 Ocak 2025

Anahtar Kelimeler:

İletişim teknolojileri,
Kamusal alan,
Ağ toplumu,
Jürgen Habermas,
Manuel Castells.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: October 9, 2024

Accepted: January 1, 2025

Keywords:

Communication technologies,
Public sphere,
Network society,
Jürgen Habermas,
Manuel Castells.

ÖZ

İletişim teknolojilerinin hızlı gelişimi, modern toplumların yapısında köklü dönüşümlere yol açmıştır. 20. yüzyılın sonlarından itibaren internetin ve dijital iletişim araçlarının yaygınlaşması, bireylerin, toplulukların ve devletlerin etkileşim biçimlerini yeniden şekillendirmiştir. Günümüzde bireyler arasındaki iletişim giderek daha fazla dijital platformlar aracılığıyla gerçekleşmekte, bu da yeni bir kamusal alanın oluşmasına ve geleneksel kamusal alanın yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır. Bu makale, iletişim teknolojilerinin toplumsal dinamikler üzerindeki etkilerini ele alan Jürgen Habermas ve Manuel Castells'in teorilerini karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Habermas, İletişimsel Eylem Teorisi ile kamusal alanın dönüşümünü analiz ederken, iletişim teknolojilerinin toplumsal katılımı artırma potansiyeline ve kamusal alanın ticarileşme riski gibi sorunlara odaklanır. Habermas'a göre dijital iletişim, bireylerin kamusal alana katılımını genişletebilir, ancak aynı zamanda ticarileşme ve özel çıkarların kamusal alanı kuşatması riski de taşır. Castells ise Ağ Toplumu teorisi ile dijital ağların toplumsal yapıları ve güç ilişkilerini yeniden şekillendirme gücünü vurgular. Özellikle dijital bölünmenin toplumsal eşitsizlikleri artırabileceğine dikkat çeken Castells, küresel iletişimin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini ele alır. Bu iki teori, iletişim teknolojilerinin demokratik süreçler ve toplumsal katılım üzerindeki çift yönlü etkilerini anlamada birbirini tamamlayıcı ve eleştirel perspektifler sunar. Çalışma, teorik analiz ve karşılaştırmalı analiz yöntemlerini benimseyerek, iletişim teknolojilerinin toplumsal yapıları nasıl dönüştürdüğünü çok boyutlu bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Teorik analiz, konuyu kuramsal çerçeveler içinde ele alarak kavramsal bir inceleme sunarken, karşılaştırmalı analiz, iki teorinin benzerlik ve farklılıklarını detaylandırarak anlamayı sağlar.

ABSTRACT

The rapid advancement of communication technologies has brought about profound transformations in the structure of modern societies. Since the late 20th century, the proliferation of the internet and digital communication tools has reshaped the ways individuals, communities, and nations interact. Today, communication increasingly occurs through digital platforms, leading to the emergence of a new public sphere and the redefinition of traditional public spaces. This paper comparatively examines the theories of Jürgen Habermas and Manuel Castells, both of whom have explored the impact of communication technologies on social dynamics. Habermas, through his theory of communicative action, analyzes the transformation of the public sphere, focusing on both the potential of communication technologies to enhance public participation and the risks of commercialization. According to Habermas, digital communication can broaden individual participation in the public sphere, but it also carries the risk of being dominated by commercial interests. Castells, on the other hand, emphasizes the power of digital networks to reshape social structures and power relations through his network society theory. Castells particularly highlights the potential for digital divides to exacerbate social inequalities and examines the impact of global communication on social structures. These two theories offer complementary and critical perspectives on the dual effects of communication technologies on democratic processes and social participation. This study aims to examine how communication technologies transform social structures through a multidimensional lens, employing theoretical and comparative analysis. While theoretical analysis provides a conceptual examination of the topic within theoretical frameworks, comparative analysis enables a detailed understanding of the similarities and differences between the two theories.

EXTENDED ABSTRACT

The rapid advancement of communication technologies has brought about profound transformations in the structure of modern societies. Particularly since the late 20th century, the widespread adoption of the internet and digital communication tools has reshaped the ways in which individuals, communities, and nations interact. This process has had a far-reaching impact on a broad spectrum of areas, from social relations and political participation to economic activities and cultural production. In today's world, communication between individuals increasingly occurs through digital platforms, giving rise to a new public sphere and redefining the traditional public sphere. This transformation profoundly influences how societies access information, engage in political participation, and conduct public discourse (Castells, 2013; Habermas, 2020). The impact of communication technologies on social structures has been the subject of intense academic debate. Theorists such as Jürgen Habermas and Manuel Castells have offered distinct theoretical frameworks to understand the transformations wrought by these technologies in modern societies. This paper provides a comparative analysis of two significant theoretical approaches that examine the impact of communication technologies on social dynamics: Jürgen Habermas's and Manuel Castells's theoretical perspectives. Habermas, within the framework of his theory of communicative action, focuses on how global communication technologies have transformed the public sphere. In this context, he highlights both the potential of communication technologies to enhance social participation and the risk of the commercialization of the public sphere. Conversely, Castells, with his concept of the network society, emphasizes the role of digital communication networks in reshaping social structures in a globalized world, while also drawing attention to the emerging digital divide. This paper aims to analyze the dual effects of communication technologies on social structures. The theoretical frameworks of Habermas and Castells offer valuable insights into understanding the impact of digital technologies on democratic processes, social participation, and power relations in modern societies. The paper examines how these two theoretical approaches complement each other and identifies the aspects in which they differ. The study seeks to provide a multidimensional analysis by employing theoretical analysis, literature review, and comparative analysis as its methodologies. To understand the impact of communication technologies on social transformations, this study will conduct a detailed examination of Habermas's theory of the public sphere and democratic participation and Castells's theory of network societies. By evaluating the theoretical contributions of both theorists, the study aims to clarify the impact of communication technologies on social life. The study will analyze the similarities and differences between Habermas's and Castells's theories to determine the extent to which these theories are effective in understanding the social impacts of communication technologies. A critical perspective will be adopted to evaluate the theories' ability to explain social impacts. The study will also reveal how Habermas's and Castells's theoretical frameworks complement and diverge from each other.

To understand the impact of communication technologies on social dynamics, this study will employ a comparative analysis method. The study aims to compare Jürgen Habermas's theory of communicative action and Manuel Castells's network society theory theoretically and empirically. In the first stage, a comprehensive theoretical framework will be constructed based on Habermas's and Castells's theories. This framework will be divided into two main sections. Habermas's theory of the public sphere will be used to examine the impact of communication technologies on the public sphere. Habermas's seminal works, particularly "The Structural Transformation of the Public Sphere" (2015) and "Between Facts and Norms" (1997), will provide the theoretical foundation for this section. Additionally, Castells's network society theory will be used to understand the impact of communication technologies on the transformation of social structures. Castells's works, such as "The Rise of the Network Society" (2013) and "The Power of Identity" (2016), will form the basis of this theory. The second stage will involve a comprehensive review of the existing academic literature on the social impacts of communication technologies. This stage aims to examine previous research conducted within the frameworks of both Habermas and Castells. The literature review will be conducted through relevant academic journals, books, conference papers, and reports. The literature review will cover a wide range of theoretical studies. Additionally, studies examining the impact of technologies on democratic processes, social participation, and the transformation of the public sphere will be included in the literature review. Stage 3: The third stage will involve a comparative analysis of Habermas's and Castells's theories. This analysis aims to reveal the different perspectives that both theories offer on the social impacts of communication technologies. Habermas's and Castells's theories will be compared in terms of their theoretical foundations, the social structures they address, and their approaches to communication technologies. This comparison will examine the perspectives offered by the two theories on issues such as the public sphere, democratic participation, network societies, and the transformation of socio-economic structures.

Giriş

İletişim teknolojilerinin hızlı gelişimi, modern toplumların yapısında köklü dönüşümlere neden olmuştur. Özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren internet ve dijital iletişim araçlarının yaygınlaşması, bireyler, topluluklar ve devletler arasındaki etkileşim biçimlerini dönüştürmüştür. Bu süreç, toplumsal ilişkilerden siyasal katılıma, ekonomik faaliyetlerden kültürel üretime kadar geniş bir etki alanına sahiptir. Günümüz toplumunda bireyler arasındaki iletişim giderek daha fazla dijital platformlar üzerinden gerçekleşmekte; bu da yeni bir kamusal alanın oluşumuna ve geleneksel kamusal alanın yeniden tanımlanmasına yol açmaktadır. Bu dönüşüm, toplumların bilgiye erişim biçimlerini, siyasal katılım yöntemlerini ve kamusal tartışmaların niteliğini derinden etkilemektedir (Castells, 2013, s. 45; Habermas, 2020, s. 112). İletişim teknolojilerinin toplumsal yapılar üzerindeki etkileri akademik literatürde yoğun olarak tartışılmıştır. Bu alanda özellikle Jürgen Habermas ve Manuel Castells gibi düşünürler, iletişim teknolojilerinin modern toplumlarda yarattığı dönüşümleri anlamak için farklı kuramsal çerçeveler geliştirmiştir. Habermas, iletişim teknolojilerinin kamusal alan üzerindeki etkilerini ve bu alanın demokratik toplumlar açısından taşıdığı önemi vurgularken, Castells bu teknolojilerin ağ toplumunu nasıl oluşturduğunu ve güç ilişkilerini nasıl dönüştürdüğünü analiz etmektedir (Habermas, 2015, s. 87; Castells, 2016, s. 50). Her iki düşünür de iletişim teknolojilerinin toplumsal dönüşümlere olan etkisini ele alırken farklı perspektifler sunmakta ve alanın derinlemesine incelenmesine olanak sağlamaktadır. Habermas'ın Kamusal Alan Kuramı, demokratik katılım ve rasyonel tartışma bağlamında iletişim teknolojilerinin kamusal alandaki rolünü değerlendirirken; Castells'in Ağ Toplumu Kavramı, bu teknolojilerin toplumsal yapıları nasıl dönüştürdüğünü ve yeni bir toplumsal düzen inşa ettiğini öne sürmektedir (Habermas, 1989, s. 320; Castells, 2010, s. 28). Her iki kuram da modern iletişim teknolojilerinin toplumlar üzerindeki etkilerini anlamak için önemli teorik çerçeveler sunmakla birlikte, bu kuramlar arasındaki temel farklar ve benzerlikler toplumsal dönüşümlerin kavranmasında farklı perspektifler sağlamaktadır.

İletişim teknolojilerinin toplumsal yapılar üzerindeki etkileri, internet ve sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte, kamusal alanın yeniden tanımlanmasına ve toplumsal güç dinamiklerinin değişmesine yol açmıştır (Shirky, 2011, 28-41). Bu bağlamda, Habermas ve Castells'in sunduğu kuramsal perspektifler, iletişim teknolojilerinin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini anlamak için kritik öneme sahiptir. Habermas'ın kuramı, demokratik toplumların işleyişini anlamak için önemli bir çerçeve sunarken, Castells'in Ağ Toplumu, bu teknolojilerin toplumsal güç ilişkilerini nasıl dönüştürdüğünü göstermektedir (Habermas, 2015, s. 223; Castells, 2016, s. 172). İletişim teknolojilerinin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini inceleyen akademik çalışmalar genellikle belirli bir teorik çerçevede ele alınmıştır. Örneğin, Castells'in Ağ Toplumu Teorisi üzerine yapılan çalışmalar, iletişim teknolojilerinin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini geniş bir ağ perspektifinden değerlendirmiştir (Castells, 2010, s. 34). Benzer şekilde, Habermas'ın Kamusal Alan ve İletişimsel Eylem teorileri üzerine yapılan çalışmalar, bu teknolojilerin kamusal tartışmalar ve demokratik süreçler üzerindeki etkilerini incelemiştir (Habermas, 1989, s. 352). Ancak bu çalışmalar çoğunlukla her iki düşünürün kuramlarını ayrı ayrı ele almış; iki kuram arasındaki benzerlik ve farklılıkları karşılaştırmalı bir şekilde analiz eden çalışmalara daha az yer verilmiştir.

Habermas'ın Kamusal Alan Kuramı ve Castells'in Ağ Toplumu, iletişim teknolojilerinin toplumsal dönüşümler üzerindeki etkilerini anlamak için tamamlayıcı ve karşıt bakış açıları sunmaktadır. Habermas'ın demokratik katılım ve kamusal tartışmalar bağlamında sunduğu teorik yaklaşım, iletişim teknolojilerinin demokratik toplumların işleyişindeki rolünü anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır (Habermas, 2015, s. 223). Öte yandan, Castells'in Ağ Toplumu Teorisi, iletişim teknolojilerinin toplumsal güç ilişkilerini ve yapılarını

nasıl dönüştürdüğünü analiz etmektedir (Castells, 2016, s. 172). Her iki düşünürün teorik perspektifleri, iletişim teknolojilerinin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini anlamak için kritik bir öneme sahiptir ve bu çalışmanın dayandığı temel kuramsal çerçeveleri oluşturmaktadır. Habermas ve Castells üzerine yapılan uluslararası ve ulusal çalışmalar, bu iki düşünürün toplumsal teorilerine yönelik geniş bir ilgi olduğunu göstermektedir. Uluslararası literatürde Habermas daha çok normatif bir demokratik model olarak eleştirilirken, Castells'in teorisi dijitalleşen dünyadaki toplumsal dinamikleri anlamak için bir araç olarak kullanılmıştır. Türkiye bağlamında ise, Habermas'ın teorisi medya ve siyaset üzerine çalışmalarda uygulanırken, Castells'in teorisi dijitalleşme ve sosyal hareketler bağlamında incelenmiştir.

Çalışmanın temel amacı, Habermas ve Castells'in iletişim teknolojileri üzerine geliştirdikleri kuramları karşılaştırarak, bu teknolojilerin toplumsal dönüşümler üzerindeki etkilerini analiz etmektir. Habermas'ın Kamusal Alan Kuramı, demokratik katılım ve rasyonel tartışma bağlamında iletişim teknolojilerinin kamusal alandaki rolünü değerlendirirken; Castells'in Ağ Toplumu, bu teknolojilerin toplumsal yapıları nasıl dönüştürdüğünü ve yeni bir toplumsal düzen inşa ettiğini öne sürmektedir (Habermas, 1989, s. 320; Castells, 2010, s. 28). Her iki kuram da modern iletişim teknolojilerinin toplumlar üzerindeki etkilerini anlamak için önemli teorik çerçeveler sunmakla birlikte, bu kuramlar arasındaki temel farklar ve benzerlikler toplumsal dönüşümlerin kavranmasında farklı perspektifler sağlamaktadır. Bu çalışmada, söz konusu iki kuram karşılaştırmalı olarak analiz edilecek ve iletişim teknolojilerinin toplumsal yapılar üzerindeki etkileri değerlendirilecektir. Çalışmanın önemi, Habermas ve Castells'in kuramlarını karşılaştırmalı bir şekilde ele alarak, iletişim teknolojilerinin toplumsal dönüşümler üzerindeki etkilerini daha bütüncül bir bakış açısıyla analiz etmeye dayanır. Literatürde yer alan önceki çalışmalar genellikle bu kuramları ayrı ayrı ele almış, karşılaştırmalı analizlere ise sınırlı düzeyde odaklanmıştır. Dolayısıyla, bu çalışma, iki düşünürün kuramlarını karşılaştırarak alanyazına yeni bir perspektif sunmayı ve iletişim teknolojilerinin toplumsal dönüşümler üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik daha kapsamlı bir çerçeve geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu çalışmada, literatür taraması ve kuramsal karşılaştırma yöntemleri kullanılmıştır. İlk olarak, Habermas ve Castells'in teorileri ayrıntılı bir şekilde ele alınarak, bu teorilerin iletişim teknolojileri bağlamında öne sürdükleri temel argümanlar analiz edilmiştir. Ardından, teoriler karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirilmiş ve iletişim teknolojilerinin toplumsal yapılar üzerindeki etkileri üzerine kapsamlı bir tartışma yürütülmüştür. Bu süreçte, her iki kuramcının görüşlerinin benzerlikleri ve farklılıkları detaylandırılmış; bu sayede iletişim teknolojilerinin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerine dair daha derinlikli bir anlayış geliştirilmesi hedeflenmiştir. Yapılan analiz, iletişim teknolojilerinin toplumlar üzerindeki etkilerini açıklamak için teorik ve pratik bir çerçeve sunarak, modern iletişim teknolojilerinin toplumsal dönüşümleri nasıl şekillendirdiğine dair yeni perspektiflerin oluşumuna katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

İletişim Kuramlarının Tarihsel Gelişimi ve Toplumsal Etkileri

İletişim kuramları, insanların bireysel, toplumsal ve kültürel bağlamlarda bilgi alışverişini anlamlandırma, mesajları çözümlenme ve iletişimin işleyişini kavrama çabasının bir sonucudur. Bu kuramlar, tarihsel süreçte toplumların sosyokültürel yapıları ve teknolojik gelişmelere paralel olarak gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Her bir kuram, iletişim sürecini farklı bir açıdan ele alarak iletişimin bireyler, toplum ve kültür üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Bu metinde, iletişim kuramlarının tarihsel süreç içinde nasıl geliştiği ve toplumsal yapı üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

İletişim kuramlarının kökeni, Antik Yunan düşüncesine kadar uzanır. Aristoteles, "Retorik" adlı eserinde iletişimi ikna sanatı olarak tanımlamış, etkili bir konuşmanın üç temel unsura dayandığını belirtmiştir: ethos (karakter), logos (mantık) ve pathos (duygu) (Aristoteles,

2000: 45). Bu yaklaşım, iletişimin yalnızca bilgi aktarımı değil, aynı zamanda psikolojik bir etkileşim süreci olduğunu vurgular. Aristoteles'in bu çalışmaları, özellikle ikna iletişiminin temel prensiplerini anlamaya katkı sağlamış ve günümüz iletişim kuramlarının temellerini oluşturmuştur. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları, iletişimin bilimsel bir disiplin olarak ele alındığı dönemdir (Luhmann, 1996, s. 139-142). Bu dönemde, toplumsal yapılar, sanayi devrimi ve kentleşmenin etkisiyle hızla dönüşmüş, kitle iletişim araçları yaygınlaşmıştır. İlk sistematik iletişim modellerinden biri, Harold Lasswell tarafından ortaya atılmıştır. Lasswell, iletişim sürecini "Kim, neyi, hangi kanaldan, kime ve ne etkiyle iletiyor?" soruları çerçevesinde analiz ederek, iletişimi beş temel unsurdan oluşan bir süreç olarak tanımlamıştır (Lasswell, 2006, ss. 84-95). Lasswell'in bu modeli, iletişim sürecinin bileşenlerini ayrıntılı bir şekilde incelemiş ve daha sonraki iletişim modelleri için temel oluşturmuştur. 1940'lerde Claude Shannon ve Warren Weaver, iletişimi teknik bir süreç olarak ele alarak "Matematiksel İletişim Modeli"ni geliştirmiştir. Bu model, iletişimi bir verici ve alıcı arasındaki mesaj alışverişi olarak tanımlar ve iletişim sürecinde gürültü faktörünün etkisini vurgular (Shannon ve Weaver, 1963, s. 10). Shannon ve Weaver'ın yaklaşımı, iletişimin yalnızca anlam alışverişi olmadığını, aynı zamanda fiziksel ve teknik engellerle karşılaşabileceğini ortaya koyarak, iletişimde mesajın iletim kalitesinin önemine dikkat çeker. Bu model, iletişimin teknik boyutlarını analiz etmek için önemli bir araç olmuştur ve özellikle medya çalışmalarında kullanılmıştır. 1950'lerde Paul Lazarsfeld ve Elihu Katz tarafından geliştirilen "İki Aşamalı Akış Modeli," kitle iletişim araçlarının toplumsal etkisini daha dolaylı bir çerçevede ele almıştır. Bu modele göre, medya mesajları önce "görüş önderleri" adı verilen kişiler tarafından alınmakta ve sonrasında topluma aktarılmaktadır (Katz & Lazarsfeld, 2005, s. 82). Görüş önderlerinin toplum üzerindeki etkisini açıklayan bu model, medya mesajlarının toplumsal yapılar ve bireysel etkileşimler çerçevesinde nasıl şekillendiğini gösterir. Bu bakış açısı, bireylerin medya mesajlarını doğrudan alıcılar olarak değil, dolaylı olarak etkilendiğini savunan bir çerçeve sunar. 1960'lerde Birmingham Kültürel Çalışmalar Okulu'nun katkıları, medya ve kültür ilişkisini analiz etmek için önemli bir adım olmuştur. Stuart Hall'un geliştirdiği "Kodlama ve Kod Çözme Modeli," medya mesajlarının sabit bir anlam içermediğini ve izleyicilerin sosyokültürel bağlarına göre mesajları farklı şekillerde yorumlayabileceğini öne sürmüştür (Hall, 1980, s. 61). Hall, medyayı anlamlandırma sürecinde izleyicilerin aktif rol oynadığını savunarak, medya okuryazarlığının önemine işaret etmiştir. Bu yaklaşım, medya çalışmalarında bireylerin kültürel ve toplumsal konumlarına göre farklı anlamlar çıkarabileceğini vurgulamış ve izleyicilerin medya içerikleri üzerindeki etkilerini incelemeye olanak tanımıştır.

Marshall McLuhan, iletişim kuramlarına yeni bir bakış açısı getirerek, "araç mesajdır" ifadesi ile iletişim araçlarının bireylerin algısını şekillendirdiğini savunmuştur. McLuhan'a göre, iletişim araçlarının kendine özgü etkileri vardır ve bu etkiler, iletilen içerikten bağımsız olarak bireylerin algısını şekillendirir (McLuhan, 1964, s. 75). Bu görüş, medya araçlarının sosyokültürel yapı üzerindeki etkisini analiz etmek için önemlidir. Özellikle televizyon gibi görsel medyanın toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini ele alarak, medya teknolojilerinin toplumsal algıyı nasıl dönüştürdüğünü göstermiştir (Innis, 1999, ss. 33-40.; Williams, 2003, ss. 9-15). Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Teorisi, kitle iletişim araçlarının bireyler üzerindeki etkisini, kapitalist toplumun yapılarını koruma aracı olarak analiz etmiştir. Max Horkheimer, Theodor Adorno, Herbert Marcuse ve Jürgen Habermas gibi teorisyenler, kitle iletişim araçlarının kapitalist toplumlarda ideolojik kontrol aracı olarak kullanıldığını savunmuşlardır. Adorno ve Horkheimer'in "Kültür Endüstrisi" Kavramı, medyanın kitlesel tüketim kültürünü yaymak ve toplumsal statükoyu sürdürmek için işlevselleştirildiğini ifade eder (Adorno & Horkheimer, 2010, s. 91). Habermas ise, Kamusal Alan Kavramı'nı geliştirerek, modern toplumlarda medya ve kamusal tartışmaların rolünü incelemiş; medyanın ticarileşmesinin kamusal alanın işlevini tehdit ettiğini öne sürmüştür (Habermas, 2015, s. 78). Bu yaklaşım,

medyanın ideolojik yapılar üzerindeki etkisini vurgular ve toplumsal yapıları eleştirel bir perspektiften ele alır. 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerde Jean Baudrillard, medya ve gerçeklik ilişkisini ele alarak "simülasyon" ve "hipergerçeklik" kavramlarını geliştirmiştir. Baudrillard'a göre medya, gerçekliğin bir yansımasını değil, kendi gerçekliğini yaratarak bir simülasyon dünyası oluşturur (Baudrillard, 1981, s. 92). Bu kavramlar, günümüzde sosyal medya ve dijital içeriklerin bireylerin gerçeklik algısını nasıl dönüştürdüğünü anlamak açısından önemlidir. Baudrillard, medyanın gerçekliğin yerini aldığını ve toplumsal simülasyonların insanlar üzerindeki etkilerini vurgulamıştır.

21. yüzyılda, Manuel Castells'in geliştirdiği Ağ Toplumu Teorisi, dijital teknolojilerin toplumsal yapılar üzerindeki dönüştürücü etkilerini analiz eder. Castells'e göre, dijitalleşme ve bilgi teknolojileri, toplumsal yapılar üzerinde köklü değişiklikler yaratarak bireylerin kimliklerini, sosyalleşme biçimlerini ve bilgiye erişim süreçlerini yeniden tanımlar (Castells, 2010, ss. 21-24). Bu yaklaşım, dijital medyanın bireyler arası etkileşimi nasıl dönüştürdüğünü anlamak için önemlidir ve iletişim süreçlerinin küresel ölçekte yeniden yapılandığını göstermektedir (Meyrowitz, 1986, s.12). Sonuç olarak, iletişim kuramları tarih boyunca toplumsal ve teknolojik değişimlere paralel olarak dönüşmüş ve iletişimin bireyler, toplum ve kültür üzerindeki etkilerini çeşitli bakış açılarından ele almıştır. İletişim kuramları, toplumun sosyokültürel yapısını anlamak için güçlü araçlar sunarak, iletişimin bireyler ve toplumlar üzerindeki derin etkilerini analiz etmeye olanak tanır (Innis, 2012, s. 13). Günümüzde dijitalleşmenin etkisiyle iletişim kuramları daha dinamik bir yapı kazanmış ve dijital medyanın toplumsal dinamikleri dönüştürdüğü yeni bir perspektif sunmaktadır.

Jürgen Habermas'ın Kamusal Alan Kuramı

Habermas, iletişim ve toplumsal yapılar arasındaki etkileşimi inceleyen, modern toplumlarda demokratik katılımın ve rasyonel tartışmanın merkezi önemine vurgu yapan önde gelen bir sosyal teorisyendir. Habermas'ın teorik çerçevesi, bireylerin kamusal alan içerisindeki etkileşimlerini ve bu süreçlerin demokratik toplumsal yapıların işleyişine olan etkilerini ele almaktadır. Özellikle rasyonel tartışmaların, toplumsal uzlaşının sağlanmasında ve demokratik süreçlerin işlerliğinde belirleyici bir rol oynadığını savunmaktadır. Habermas'a göre kamusal alan, bireylerin siyasal meseleler üzerine fikirlerini özgürce ifade edebildiği, bu meseleleri rasyonel bir şekilde tartışabildiği ve bu tartışmaların demokratik süreçleri yönlendirdiği bir ortamdır. Kamusal alan, bireylerin yalnızca özel çıkarlarını değil, aynı zamanda kamusal yararı gözeterek tartışmalar yapmasını mümkün kılar. Bu bağlamda, rasyonel tartışma yalnızca bireylerin kendilerini ifade etmelerine değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşmenin sağlanmasına da katkı sunar. Habermas'ın Kamusal Alan Kuramı, demokratik toplumların temel işleyiş mekanizmalarını anlamak için önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır.

Habermas'ın kamusal alan ve iletişim teknolojilerine ilişkin görüşleri, özellikle modern toplumlarda yaşanan toplumsal dönüşümleri ve demokratik süreçlerin evrimini analiz etmede kritik bir öneme sahiptir. İletişim teknolojilerinin kamusal alan üzerindeki etkileri, bireylerin kamusal tartışmalara katılım biçimlerini dönüştürmekte ve demokratik süreçlerin niteliğini yeniden şekillendirmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, Habermas'ın kamusal alan ve rasyonel tartışma anlayışını detaylandırarak, iletişim teknolojilerinin bu alan üzerindeki etkilerini incelenmektedir.

Kamusal Alanın Tanımı ve Önemi

Jürgen Habermas'ın Kamusal Alan Kuramı, modern toplumların demokratik yapısını anlamak için önemli bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Habermas, kamusal alanı, bireylerin toplumsal ve siyasal meseleleri tartışmak üzere bir araya geldiği, eşitlikçi bir tartışma zemini olarak tanımlar. Bu alan, devletin ve özel alanın dışında, kamusal çıkarların tartışıldığı bir

forum olarak işlev görür (Habermas, 2015, s. 137). Habermas'a göre, kamusal alan, bireylerin özgürce fikirlerini ifade ettiği ve toplumsal meseleler üzerinde rasyonel bir biçimde tartıştığı bir ortam sunar. Bu bağlamda, kamusal alan, demokratik bir toplumda vatandaşların rasyonel tartışmalar aracılığıyla ortak kararlar almasını sağlayan bir mekân olarak öne çıkmaktadır.

Habermas, kamusal alanın işlevini, toplumun çeşitli kesimlerinin sesini duyurabileceği ve siyasal karar alma süreçlerine etki edebileceği bir ortam yaratmak olarak görmektedir (Neuman, 1991, s. 54). Bu bağlamda, kamusal alanın en önemli özelliklerinden biri, bireyler arasındaki iletişimi eşitlik temelinde organize etmesidir. Rasyonel tartışma ve eleştirel düşünce, kamusal alanın işleyişinde belirleyici faktörlerdir. Habermas'a göre, bu alan, yalnızca bireysel düşüncelerin paylaşılmasını değil, aynı zamanda toplumsal konsensüsün oluşmasını da sağlar (Habermas, 2020, s. 112). Kamusal alanın demokratik toplumlar için önemi, vatandaşların siyasal süreçlere katılımını artırma kapasitesinde yatmaktadır. Habermas, iletişimsel eylem kuramı çerçevesinde, kamusal alandaki tartışmaların rasyonel temellere dayanmasının önemine vurgu yapar. Ona göre, bu tür tartışmalar, bireylerin ortak bir anlayış ve uzlaşmaya varmasını mümkün kılar (Habermas, 2015, s. 142). Dolayısıyla, kamusal alan, sadece bir tartışma mekânı olmanın ötesinde, toplumsal uzlaşının ve siyasal meşruiyetin temelini oluşturan bir sosyal çevredir. Habermas, modern toplumlarda kamusal alanın dönüşüm geçirdiğini belirtir. Özellikle medya ve iletişim teknolojilerinin gelişimi, kamusal alanın yapısını ve işleyişini derinden etkilemiştir. Medyanın ticarileşmesi ve bilgi akışının belirli grupların kontrolü altına girmesi, kamusal tartışmaların niteliğini tehdit etmektedir (Habermas, 2020, s. 210). Buna karşılık, dijitalleşmenin ve sosyal medyanın yükselişi, kamusal alanı yeniden canlandırma potansiyeli taşıyan unsurlar olarak değerlendirilebilir (Neuman, 1991, s. 92). Ancak bu yeni dijital platformlar, aynı zamanda bilgi kirliliği ve kutuplaşma gibi riskleri de beraberinde getirmektedir.

Habermas'a Göre İletişim Teknolojilerinin Kamusal Alan Üzerindeki Etkileri

Jürgen Habermas, iletişim teknolojilerinin kamusal alan üzerindeki etkilerini incelerken bu etkileri iki temel boyutta ele alır: güçlendirme ve zayıflatma. Habermas'a göre güçlendirme boyutu, iletişim teknolojileri kamusal alanın genişlemesine ve daha kapsayıcı bir nitelik kazanmasına katkı sağlayabilir. Özellikle internet ve sosyal medya platformları, bireylerin fikirlerini özgürce ifade edebileceği ve çeşitli görüşlerin dile getirilebileceği bir zemin oluşturur (Habermas, 2006, s. 68). Bu platformlar, kamusal tartışmalara daha fazla insanın katılmasına olanak tanıyarak, demokratik bir diyalog ortamı yaratabilir. Ayrıca, bilgiye erişimin kolaylaşması, bireylerin daha bilinçli ve bilgiye dayalı tartışmalar yapmasına olanak sağlar. Habermas, bu gelişmelerin, rasyonel iletişimin güçlenmesine ve sivil toplumun demokratik süreçlere daha aktif katılımına katkıda bulunabileceğini belirtir (Peters, 2015). Öte yandan, Habermas, iletişim teknolojilerinin kamusal alanı zayıflatabilecek riskler de taşıdığını vurgular. Dijital platformlar, bireylerin rasyonel tartışma yerine duygusal tepkilere dayalı iletişim kurmalarına zemin hazırlayabilir. Ayrıca, algoritmaların ve ticari çıkarların etkisiyle filtre balonlarının ve yankı odalarının oluşması, bireylerin yalnızca kendi görüşlerini pekiştiren içeriklere maruz kalmasına yol açabilir. Bu durum, toplumdaki farklı kesimlerin birbirleriyle anlamlı bir diyalog kurmasını zorlaştırır ve kamusal alanın parçalanmasına neden olabilir. Habermas, medyanın ticarileşmesi ve dijital teknolojilerin ekonomik güdülerle şekillenmesi gibi faktörlerin de kamusal alanın niteliğini olumsuz yönde etkileyebileceğini dile getirir (Habermas, 1991, s. 90).

Habermas, Sivil Toplum ve Demokratik Katılım

Jürgen Habermas, modern toplumlarda demokratik katılımın temel dinamiklerini açıklarken sivil toplumun rolüne ve kamusal alanın işleyişine büyük bir önem atfetmiştir.

Habermas'a göre, sivil toplum, bireylerin bir araya gelerek siyasal ve toplumsal meseleleri tartıştığı, kamuoyunun oluştuğu ve demokratik katılımın teşvik edildiği bir alanı temsil eder (Habermas, 2006, s. 103). Bu bağlamda, sivil toplum, devlet ile bireyler arasında bir köprü işlevi görerek, kamusal tartışmalar yoluyla demokratik süreçlerin daha şeffaf ve katılımcı bir şekilde işlenmesini sağlar.

Habermas'ın Kamusal Alan Kuramı'nda, sivil toplum aktörlerinin, demokratik katılımın güçlendirilmesinde oynadığı rol belirleyicidir. Habermas, rasyonel tartışma yoluyla toplumsal uzlaşının sağlanabileceğini ve demokratik bir kamusal alanın inşa edilebileceğini savunur. Bu süreçte, sivil toplum aktörleri, bireylerin kamusal tartışmalara aktif bir şekilde katılmasını mümkün kılarak, demokratik mekanizmaların işlerliğini destekler. Özellikle sivil toplum örgütleri, medya ve diğer iletişim araçları, bireylerin seslerini duyurabilmesine ve toplumsal meselelerde görüşlerini ifade edebilmesine olanak tanır. Bununla birlikte, Habermas, sivil toplumun demokratik katılım üzerindeki etkilerinin tamamen olumlu olmayabileceğini ve bu alanın manipülasyona ve çıkar çatışmalarına açık bir yapıya sahip olabileceğini ifade etmektedir (Habermas, 1998, s. 174). Özellikle piyasa odaklı medya sistemlerinin etkisi, kamuoyunun rasyonel tartışma temelli oluşumunu zayıflatabilir. Habermas, bu durumu "kamusal alanın sömürgeleştirilmesi" olarak adlandırmakta ve bu tür süreçlerin demokratik katılımı baltalayabileceğini vurgulamaktadır. Habermas'a göre ideal bir demokratik süreç, sivil toplumun aktif katılımını gerektirir. Bu katılımın sağlanabilmesi için bireylerin bilgiye erişim olanaklarının artırılması, ifade özgürlüğünün korunması ve medyanın tarafsız bir şekilde işlev görmesi önemlidir (Habermas, 1991, s. 92). Böyle bir ortamda, bireyler ve gruplar arasında rasyonel tartışmalar yoluyla ortak bir kamusal akıl geliştirilerek, toplumsal uzlaşma ve demokratik karar alma süreçleri desteklenebilir. Sonuç olarak, Habermas'ın sivil toplum ve demokratik katılım anlayışı, modern demokrasilerin işleyişini anlamada önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Sivil toplum, demokratik süreçlerin temel dinamiklerinden biri olarak, bireylerin katılımını teşvik etmekte ve toplumsal meselelerde rasyonel bir kamusal tartışma ortamı yaratılmasını mümkün kılmaktadır.

Manuel Castells'in İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Yapılar Kuramı

Manuel Castells, iletişim teknolojilerinin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini inceleyen ve bu bağlamda "ağ toplumları" kavramını geliştiren bir sosyal bilimcidir. Castells'in çalışmaları, dijital çağda bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumsal, ekonomik ve kültürel yapıları nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Özellikle, küreselleşme ve bilgi ekonomisi üzerine yaptığı analizlerde, iletişim teknolojilerinin ağlar aracılığıyla toplumsal yapıları yeniden şekillendirdiğini savunur. Castells, bu süreçlerin sadece ekonomik ilişkileri değil, aynı zamanda sosyal kimlikleri, kültürel dinamikleri ve toplumsal güç dengelerini de etkilediğini belirtir. Ağ Toplumları Teorisi, (Network Societies) modern toplumsal dönüşümlerin ve bilgi çağının temel dinamiklerini anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Castells'in kuramı, iletişim teknolojilerinin toplumsal yapıların organizasyonunu, bireylerin sosyal etkileşimlerini ve ekonomik ilişkileri nasıl dönüştürdüğünü açıklamak için kapsamlı bir analiz sağlamaktadır. Çalışmanın bu bölümü, Castells'in iletişim teknolojileri, toplumsal yapı ve ekonomik dönüşümler üzerindeki görüşlerini detaylandırarak, bu kuramın modern toplumlarda nasıl bir rol oynadığı incelenmektedir.

Ağ Toplumu Teorisi

Manuel Castells'in Ağ Toplumu Teorisi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumsal yapılar üzerindeki dönüştürücü etkilerini inceleyen önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Castells, bu teoriyi geliştirirken, modern toplumların bilgi çağında "ağlar" aracılığıyla organize olduğunu ileri sürmektedir. Bu ağlar, dijital ve sosyal platformlar üzerinden bireylerin,

kurumların ve sistemlerin birbirleriyle etkileşimde bulunduğu, iletişimin ve bilgi akışının merkezi bir rol oynadığı toplumsal yapıları tanımlar. Castells, ağ toplumlarının toplumların organizasyonunu yeniden şekillendirdiğini ve toplumsal ilişkilerde köklü değişikliklere yol açtığını ifade etmektedir (Castells, 2013).

Ağ Toplum Teorisi'nde, bilgi teknolojilerinin ve iletişim ağlarının toplumsal yapıları nasıl dönüştürdüğü önemli bir yer tutmaktadır. Castells, bu teknolojilerin toplumların işleyişine dair derin değişikliklere neden olduğunu ve toplumsal ilişkilerin evrimini hızlandığını vurgulamaktadır. Özellikle, geleneksel hiyerarşik yapılar yerine, esnek ve dinamik ağların egemen olduğu bir toplumsal düzenin ortaya çıktığını belirtir. Bu değişim, toplumsal organizasyonların ve ekonomik ilişkilerin yeniden yapılandırılmasında temel bir unsur olarak görülmektedir (Castells, 2013). Castells'e göre, ağ toplumlarında gücün yoğunlaştığı alanlar, ağların kontrolü ve yönetimiyle doğrudan ilişkilidir. Bu ağlar, yalnızca bilgi akışını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal ilişkiler, kültürel kimlikler ve politik süreçler için de bir merkez oluşturur. Bu bağlamda, ağlar, bireylerin dijital ve sosyal platformlar aracılığıyla yeni kimlikler inşa etmelerine, toplumsal bağlamda yeni roller üstlenmelerine ve kolektif hareketler oluşturabilmelerine olanak tanır. Ayrıca, ağlar, küresel düzeyde toplumsal hareketlerin ve politik değişimlerin ortaya çıkmasında belirleyici bir rol oynamaktadır (Castells, 2013, s. 120).

Castells'e Göre İletişim Teknolojilerinin Toplumsal Yapılar Üzerindeki Etkileri

Manuel Castells'in teorisi, iletişim teknolojilerinin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini kapsamlı bir biçimde ele almaktadır. Castells, özellikle internet ve mobil iletişim teknolojilerinin toplumsal organizasyonları ve bireylerin sosyal etkileşim biçimlerini nasıl dönüştürdüğüne odaklanmaktadır. Bu teknolojiler, bireyler arasında hızlı ve geniş ölçekli bilgi alışverişine olanak tanırken, aynı zamanda sosyal ağların ve toplumsal ilişkilerin yeniden yapılandırılmasına yol açmıştır (Castells, 2013, s. 85). Castells'e göre, iletişim teknolojilerinin toplumsal yapılar üzerindeki etkisi, üç temel boyutta incelenebilir. Bunlar, Ağ Toplum, Güç Dinamikleri ve Kültürel Dönüşüm'dür. İlk olarak, ağ toplumu, iletişim teknolojilerinin bireyler ve topluluklar arasındaki ilişkileri nasıl yeniden şekillendirdiğini ifade eder. Bu bağlamda, toplumsal organizasyonlar, geleneksel hiyerarşik yapıların yerini alarak daha esnek ve bağlantılı ağ yapıları ile şekillenmiştir. Bu ağ yapıları, bireylerin ve grupların daha hızlı ve etkin bir şekilde bilgi paylaşmasını ve organize olmasını sağlarken, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin küresel ölçekte genişlemesine ve çeşitlenmesine yol açmıştır. İkinci olarak, Castells, iletişim teknolojilerinin güç dinamikleri üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. Geleneksel güç yapıları, merkezi kontrol mekanizmaları ve bürokratik hiyerarşiler üzerine kuruluyken, modern iletişim teknolojileri bu yapıların sarsılmasına ve dağıtık bir güç anlayışının mümkün olmasına olanak tanımıştır. Bu durum, toplumsal iktidar ilişkilerinin daha akışkan ve dinamik hâle gelmesine yol açmıştır. Bilgiye erişim ve paylaşımın hızlanması, bireylerin ve grupların toplumsal güç üzerinde daha fazla etkide bulunmalarını sağlamış, bu da demokratik süreçlerin genişlemesine ve toplumsal katılımın artmasına katkıda bulunmuştur (Castells, 2010, s. 113). Son olarak, Castells, iletişim teknolojilerinin kültürel dönüşüm üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Küresel iletişim ağları, kültürel ifadelerin ve kimliklerin yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Dijital medya platformları, bireylerin ve toplulukların kendi kültürel anlatılarını oluşturma ve paylaşma kapasitelerini artırmış, bu da kültürel çeşitliliğin artmasına ve yerel kültürlerin küresel düzeyde temsil edilmesine olanak tanımıştır. Ancak, bu süreç aynı zamanda kültürel homojenleşme riskini de beraberinde getirmiştir; çünkü küresel iletişim ağları, belirli kültürel formların baskın hâle gelmesine ve yerel kültürlerin marjinalleşmesine yol açabilmektedir (Castells, 2013, s. 142).

Ekonomik Dönüşümler ve Küreselleşme

Manuel Castells, bilgi teknolojilerinin ekonomik dönüşümler üzerindeki etkilerini kapsamlı bir biçimde ele alırken, bu teknolojilerin üretim süreçleri ve ekonomik ilişkilerdeki köklü değişimleri ortaya koymaktadır. Castells, bilgi teknolojilerinin, ekonomik yapıları daha esnek, dinamik ve küresel bir biçime dönüştürdüğünü savunur. Bu dönüşümün en belirgin yansıması, küreselleşme olgusunun ekonomik sistemlerin daha entegre ve birbirine bağımlı hale gelmesini sağlamış olmasıdır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi, uluslararası ticaretin ve ekonomik ilişkilerin daha karmaşık, çok katmanlı ve geniş ölçekli bir biçimde yapılandırılmasına olanak tanımıştır (Castells, 2013, s. 210). Castells'e göre, bilgi toplumlari, ekonomik faaliyetlerin küresel ölçekte organize edildiği toplumlardır. Bu toplumlarda, bilgi akışları ve iletişim ağları, ekonomik karar alma süreçlerinin temel yapı taşları olarak işlev görmektedir. Bilgi teknolojilerinin sunduğu hız ve etkinlik, ekonomik ilişkilerin yeniden yapılandırılmasını sağlamış ve bu dönüşüm, uluslararası düzeyde daha karmaşık ve çok uluslu bir ekonomik yapının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Özellikle üretim ve hizmet sektörlerinde, bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkisiyle büyük değişimler yaşanmış, bu değişimler ekonomik süreçlerin küresel ölçekte birbirine bağlı bir ağ üzerinden şekillenmesine olanak sağlamıştır (Mosco, 2009, s. 128). Bu bağlamda, bilgi toplumlari, yalnızca ekonomik ilişkilerin küreselleşmesini değil, aynı zamanda yerel ve ulusal ekonomilerin birbirine bağımlı hale gelmesini de ifade etmektedir. Küresel ekonomik ağlar, bilgi teknolojilerinin sağladığı olanaklarla daha verimli ve etkin bir şekilde işlerken, aynı zamanda bu ağlar arasında yerel değişkenliklerin de göz önünde bulundurulması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Böylece, bilgi teknolojilerinin ekonomik dönüşüme olan katkısı, sadece bir üretim sürecinin hızlandırılması değil, aynı zamanda ekonomik ilişkilerin dinamik ve çok boyutlu bir yapıya bürünmesini de mümkün kılmaktadır.

Toplumsal Kimlikler ve Kültürel Değişim

Manuel Castells'in toplumsal yapı ve iletişim teknolojileri üzerine geliştirdiği teori, kimlik inşası ve kültürel değişim süreçlerinin dijitalleşme bağlamında nasıl yeniden şekillendiğini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Castells, iletişim teknolojilerinin bireylerin ve toplulukların kimlik oluşturma pratiklerini derinden etkilediğini vurgular. Özellikle dijital medya ve internet, bireylerin kendi kimliklerini ifade etme, farklı toplumsal gruplarla etkileşim kurma ve yeni kimlik biçimleri geliştirme olanaklarını büyük ölçüde genişletmiştir. Bu bağlamda, toplumsal kimlikler giderek daha akışkan, çok katmanlı ve küresel ölçekte bir niteliğe bürünmektedir (Castells, 2010, s. 221). Castells, toplumsal kimliklerin üç temel kategoriye ayrılabilirliğini belirtir: Meşru Kimlik, Direnç Kimliği ve Proje Kimliği. Meşru kimlik, egemen kurumlar tarafından desteklenen ve toplum tarafından kabul gören kimlikleri ifade eder. Direnç kimliği ise, egemen güçlere karşı bir duruş sergileyen kimliklerdir ve genellikle marjinalleşmiş topluluklar tarafından benimsenir. Proje kimliği ise, bireylerin ve grupların kendi amaçları doğrultusunda oluşturdukları yeni kimlik biçimlerini ifade eder. İletişim teknolojileri, bu kimliklerin inşasında ve yayılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle internet ve sosyal medya platformları, bireylerin ve grupların kendi kimlik anlatılarını oluşturma ve küresel bir kitleye ulaştırma olanaklarını genişletmiştir.

Kültürel değişim bağlamında, Castells, iletişim teknolojilerinin küresel kültürün oluşumuna olan katkılarını dikkat çekmektedir. Dijital teknolojiler, kültürel ifadelerin ve pratiklerin hızla yayılmasını sağlayarak, yerel kültürlerin küresel düzeyde temsil edilmesine olanak tanımıştır. Bununla birlikte, bu süreç, kültürel homojenleşme riskini de beraberinde getirmiştir. Küresel iletişim ağları, belirli kültürel ürünlerin ve değerlerin baskın hâle gelmesine neden olabilir, bu da yerel kültürlerin zayıflamasına ya da asimilasyonuna yol açabilmektedir. Ancak Castells, bu sürecin çift yönlü olduğunu vurgular. Küresel iletişim ağları, aynı zamanda

yerel kültürlerin direncini ve çeşitliliğini koruma potansiyeline de sahiptir. Bireyler ve topluluklar, dijital teknolojileri kullanarak kendi kültürel anlatılarını oluşturabilir, yayabilir ve böylece kültürel çoğulculuğu destekleyebilirler. Bu bağlamda, Castells'in teorisi, iletişim teknolojilerinin hem kültürel değişime katkıda bulunan hem de kültürel kimliklerin korunmasına yardımcı olan değişken bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Castells, 2010, s. 404-409).

Sosyal Hareketler ve Toplumsal Değişim

Manuel Castells, sosyal hareketlerin ve toplumsal değişimin bilgi toplumlarında nasıl şekillendiğine dair önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Castells, bilgi toplumlarının sosyal hareketleri ve toplumsal değişimi nasıl dönüştürdüğünü analiz ederken, iletişim teknolojilerinin bu süreçler üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Castells'in teorisine göre, bilgi toplumları, sosyal hareketlerin örgütlenme biçimlerini ve toplumsal değişim süreçlerini köklü bir şekilde dönüştürmüştür. İletişim teknolojilerinin yaygınlaşması, sosyal hareketlerin daha geniş kitlelere ulaşmasını ve daha etkili bir şekilde örgütlenmesini sağlamıştır. İnternet ve sosyal medya platformları, toplumsal hareketlerin hızlı bir şekilde organize olmasını ve geniş bir etki alanı oluşturmasını mümkün kılmıştır. Bu teknolojiler, sosyal hareketlerin bilgi paylaşımını hızlandırmış, kaynakları daha verimli bir şekilde kullanmalarını sağlamış ve toplumsal adalet için mücadele eden grupların seslerini duyurmasına olanak tanımıştır (Castells, 2012, s. 162). Castells, sosyal hareketlerin bilgi toplumlarında çeşitli biçimlerde şekillendiğini ve bu hareketlerin toplumsal değişime nasıl katkıda bulunduğunu üç ana başlık altında inceler: ağ temelli hareketler, dijital aktivizm ve küresel sosyal hareketler. Ağ temelli hareketler, dijital iletişim araçları sayesinde merkezi olmayan ve daha esnek yapılar oluşturur. Bu tür hareketler, bireylerin ve grupların hızlı bir şekilde organize olmalarını ve yerel ile küresel düzeyde eylemler gerçekleştirmelerini sağlar. Dijital aktivizm, sosyal medya ve diğer çevrimiçi platformlar aracılığıyla yürütülen kampanyaları ifade eder. Bu tür aktivizm, toplumsal farkındalığı artırmada ve geniş bir kamuoyunu mobilize etmede önemli bir rol oynar. Küresel sosyal hareketler ise, dünya çapında geniş bir etki alanı oluşturarak, küresel adalet, insan hakları ve çevre sorunları gibi konularda ortak mücadeleler yürütür (Castells, 2005, s. 241; Castells, 2012, s. 179).

Habermas ve Castells'in Kuramlarının Karşılaştırılması

Jürgen Habermas ve Manuel Castells, modern toplumların iletişim teknolojileri ile etkileşim biçimlerini anlamada önemli katkılar sunmuş iki düşündürdür. İletişim teknolojilerinin toplumsal yapı, demokratik süreçler ve bireyler üzerindeki etkilerini inceleyen bu iki düşünürün yaklaşımları hem teorik hem de metodolojik açıdan farklılıklar ve benzerlikler taşımaktadır. Habermas'ın Kamusal Alan Kuramı ile Castells'in Ağ Toplumu Teorisi, iletişim teknolojilerinin toplumsal dönüşümlerde oynadığı rolü anlamak için farklı perspektifler sunsa da bu kuramlar birbirlerini tamamlayıcı nitelikler de barındırır. Habermas'ın iletişimsel eylem ve kamusal alan üzerinden demokratik katılımın gerekliliklerini ele alan normatif yaklaşımı, Castells'in ağ yapılarının toplum üzerindeki dönüşümsel etkilerine dair daha yapılandırılmış ve küresel analizleriyle yan yana incelenebilir. Bu bağlamda, her iki kuramın temel kavramsal çerçevesi, toplumsal süreçlerin anlaşılmasında farklı fakat birbiriyle örtüşen boyutlar sunmaktadır.

Habermas'ın Kamusal Alan Kuramı, modern toplumların demokratik işleyişini anlamada önemli bir çerçeve sunmaktadır. Habermas'a göre, kamusal alan, bireylerin toplumsal meseleler hakkında rasyonel tartışmalar yaparak ortak bir anlayışa varabilecekleri bir platformdur (Habermas, 2015, s. 104). Bu alan, demokratik katılımın en önemli aracıdır; çünkü bireyler burada toplumsal sorunlar üzerine fikir alışverişinde bulunarak, kamuoyu oluşturur ve

toplumsal kararların şekillendirilmesine katkı sağlar. Habermas, kamusal alanın bu işlevinin, iletişimsel eylemin temelinde, yani bireylerin açık, özgür ve eşit bir şekilde katıldıkları tartışmalarda şekillendiğini savunur. Bu nedenle, kamusal alan, demokratik süreçlerin düzgün işleyebilmesi için kritik bir öneme sahiptir. Habermas, iletişim teknolojilerinin bu süreci nasıl dönüştürdüğünü tartışırken, özellikle medya alanındaki değişimlere dikkat çeker. Modern medya, özellikle ticarileşme ve siyasal propaganda araçları olarak kullanılması, kamusal alanın zayıflamasına ve demokratik katılımın daralmasına yol açmaktadır. Medyanın ticarileşmesi, toplumsal meseleler üzerine yapılan rasyonel tartışmaları zayıflatmış ve kamuoyu oluşumunu manipüle edilebilir hâle getirmiştir. Medya şirketlerinin özel çıkarlarının, toplumsal faydaların önüne geçmesi, halkın kendini ifade etme biçimlerini sınırlamış ve kamusal alanın demokratik işlevini sorgulanabilir hâle getirmiştir. Habermas'a göre, kamusal alanın bu şekilde ticarileşmesi ve siyasetin aracı hâline gelmesi, demokratik süreçlerin derinliğini zayıflatmış, halkın gerçek katılımını sınırlamıştır.

Castells'in Ağ Toplumu Teorisi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumsal yapılar üzerindeki dönüştürücü etkilerini ele alırken, özellikle küresel ölçekteki etkileri vurgular. Castells'e göre, modern toplumlar artık yalnızca ulusal sınırlar içinde şekillenen toplumsal yapılar olarak değil, aynı zamanda küresel ağlar olarak yapılandırılmaktadır. Bu ağlar, ekonomik, politik ve toplumsal süreçlerin temel organizasyon biçimini oluşturur ve bireylerin, toplulukların ve kurumların küresel ölçekte etkileşimde bulunmalarını mümkün kılar (Castells, 2010, s. 156). Bu bağlamda, bilgi ve iletişim teknolojileri, toplumsal ilişkilerin yeniden şekillendirilmesine, güç dinamiklerinin değişmesine ve toplumların küresel düzeyde birbirine bağlı bir ağ yapısına evrilmesine olanak sağlamıştır. Castells, ağların bireyler arasındaki ilişkileri ve güç dinamiklerini köklü bir biçimde dönüştürdüğünü savunur. Bu ağlar, geleneksel toplumsal yapıların ötesine geçerek, bireylerin ve kurumların farklı coğrafi bölgelerden hızlı ve etkili bir şekilde etkileşimde bulunmalarını sağlar. Bilgi akışının hızlanması, sosyal hareketlerin örgütlenmesinde önemli bir rol oynar. Castells, küresel ağların bilgi paylaşımını hızlandırarak, daha önce marjinalleşmiş grupların seslerinin duyurulmasına imkân tanıdığını belirtir. İnternet ve dijital platformlar, toplumsal hareketlerin daha geniş kitlelere ulaşabilmesini ve daha etkili bir şekilde organize olabilmelerini sağlamıştır. Bu, özellikle sosyal adalet, insan hakları gibi konularda mücadele veren topluluklar için önemli bir olanak sunmaktadır.

Benzerlikler

Habermas ve Castells'in iletişim teknolojilerinin toplumsal yapı üzerindeki etkilerine yönelik teorileri, bu teknolojilerin toplumsal dönüşüm ve demokratik süreçlerdeki önemini kavramak için temel çerçeveler sunmaktadır. Her iki teorisyen de iletişimin toplumsal yaşamın merkezinde yer aldığını ve toplumsal yapılar üzerindeki dönüştürücü etkisini vurgulamıştır. İletişim teknolojilerinin demokratik süreçler üzerindeki ikili etkilerini ele alan bu iki düşünür, kuramlarını farklı dayanak noktalarına dayandırmış olsa da aralarında belirgin benzerlikler bulunmaktadır.

İlk olarak, Habermas ve Castells, iletişimin toplumsal yapıları şekillendiren merkezi bir araç olduğu konusunda ortak bir görüşe sahiptir. Habermas, iletişimsel eylem teorisi çerçevesinde, iletişimin toplumsal anlamların oluşturulmasında ve rasyonel tartışmaların gerçekleştirilmesinde kritik bir rol oynadığını belirtmiştir (Habermas, 2020, s. 45). Benzer şekilde, Castells, ağ toplumu kavramı çerçevesinde, ağların toplumsal ilişkilerin organizasyonunda temel bir unsur olduğunu savunmaktadır (Castells, 2010, s. 22). Her iki teorisyene göre de iletişim, yalnızca bilgi aktarımı için bir araç değil, aynı zamanda toplumsal yapıları şekillendiren ve yeniden yapılandıran bir güçtür. Bu ortak vurgu, iletişim teknolojilerinin toplumsal dönüşüm süreçlerindeki kritik rolüne dikkat çekmektedir. İkinci olarak, Habermas ve Castells, iletişim teknolojilerinin demokratik süreçler üzerindeki etkilerini

ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Habermas, medya aracılığıyla kamusal alanın dönüşümünü ve bu dönüşümün demokratik tartışmaların niteliğini nasıl etkilediğini tartışmıştır (Habermas, 2020, s. 88). Castells ise dijital ağların demokratik katılımı artırma potansiyeline ve bu süreçteki manipülasyon risklerine odaklanmıştır (Castells, 2010, s. 145). Her iki teorisyen, iletişim teknolojilerinin demokratik süreçler üzerindeki ikili etkilerine dikkat çekmiştir. Habermas, medya platformlarının ticari çıkarlar ve siyasi manipülasyonla kamusal alanın işlevselliğini zayıflatabileceğini vurgularken, Castells, dijital teknolojilerin demokratik katılımı artıracakları gibi bilgi kirliliği ve yanlış bilgilendirme yoluyla toplumsal yapıları olumsuz etkileyebileceğini ifade etmiştir.

Farklılıklar

Habermas ve Castells'in kuramları, iletişim teknolojilerinin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerine dair önemli benzerlikler taşısa da bu teoriler arasında temel kavramsal ve yöntemsel farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar, teorisyenlerin toplumsal organizasyonu, iletişim teknolojilerinin rolünü ve demokratik süreçlere yaklaşımlarını nasıl kavramsallaştırdıklarıyla ilişkilidir.

İlk olarak, Habermas ve Castells'in toplumsal yapıların organizasyonuna dair yaklaşımları büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Habermas, modern toplumları, belirli hiyerarşik yapılarla organize olmuş sistemler olarak görmektedir. Ona göre, demokratik katılımın sağlanabilmesi için fiziksel ve kamusal alanların varlığı elzemdir. Habermas, kamusal alanı, toplumun farklı kesimlerinin bir araya geldiği, ortak sorunların tartışıldığı ve rasyonel diyalogların yürütüldüğü bir forum olarak tanımlamaktadır (Habermas, 2020, s. 65). Bu bağlamda, demokratik süreçlerin sağlıklı bir şekilde işlemesi için kamusal alanın korunması ve rasyonel tartışmaları teşvik edecek biçimde yapılandırılması gerektiğini vurgular. Öte yandan, Castells, modern toplumların artık hiyerarşik yapılar yerine esnek ve dinamik ağlar üzerinden organize olduğunu ileri sürmektedir. "Ağ Toplumu" kavramıyla Castells, toplumsal ilişkilerin dijital ve sosyal ağlar aracılığıyla şekillendiğini ve bilgi akışının bu ağların merkezinde yer aldığını savunur (Castells, 2010, s. 24). Castells'e göre toplumsal organizasyonun temel birimi "ağ"dır ve bu ağlar, Habermas'ın "kamusal alan" kavramından yapısal ve işlevsel olarak farklıdır. Habermas'ın daha statik ve fiziksel bir mekân olarak ele aldığı kamusal alan, Castells'in yaklaşımında dinamik, esnek ve dijital bir yapıya dönüşmüştür.

İkinci olarak, iletişim teknolojilerinin demokratik süreçler üzerindeki etkilerine dair yaklaşımları da farklılık göstermektedir. Habermas, iletişim teknolojilerinin, özellikle medyanın, kamusal alan üzerindeki etkilerini eleştirirken, bu teknolojilerin ticarileşme ve manipülasyon nedeniyle demokratik süreçlere zarar verebileceğini savunur (Habermas, 2020, s. 110). Habermas'a göre, medyanın ticarileşmesi, kamusal tartışmaların nitelik kaybetmesine ve bireylerin rasyonel katılımının zayıflamasına yol açabilir. Demokratik katılımın artırılabilmesi için kamusal alanın, bireylerin bilgiye eşit erişimini sağlayacak ve ticarileşmenin etkilerini sınırlandıracak biçimde yeniden yapılandırılması gerektiğini ifade eder. Castells ise iletişim teknolojilerinin demokratik süreçleri hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebileceğini öne sürer. Castells, dijital ağların demokratik katılımı artırma potansiyeline sahip olduğunu belirtmekle birlikte, bu ağların aynı zamanda bilgi manipülasyonu, sahte haberler ve dijital gözetim gibi tehditler barındırdığına dikkat çeker (Castells, 2010, s. 148). Castells'e göre, dijital ağların demokratik süreçlerdeki etkisi, bu ağların kimler tarafından ve nasıl kullanıldığıyla doğrudan ilişkilidir. Habermas'ın daha normatif bir çerçeve önerdiği bu alanda, Castells, dinamik ve çok yönlü bir perspektif sunmaktadır.

Son olarak, Habermas'ın normatif yaklaşımı ile Castells'in analitik yaklaşımı arasındaki fark, bu iki kuram arasındaki temel ayrımlardan bir diğerini oluşturur. Habermas, iletişim

teknolojilerinin demokratik süreçlere olumlu katkı sağlayabilmesi için ideal bir kamusal alan modeli ve normatif ilkeler önerirken, Castells, mevcut dijital ağların toplumsal etkilerini ampirik bir bakış açısıyla analiz etmeyi tercih etmektedir. Habermas, normatif bir hedef olarak rasyonel bir kamusal alanın inşasını önerirken, Castells'in odak noktası, dijital ağların toplumsal yapılar üzerindeki mevcut etkilerinin anlaşılmasıdır.

Habermas ve Castells Üzerine Akademik Çalışmalar

Jürgen Habermas ve Manuel Castells, modern toplumsal teori ve iletişim çalışmaları alanında küresel düzeyde büyük etkiler yaratmış, bu bağlamda pek çok akademik çalışmaya konu olmuş iki önemli figürdür. Habermas, özellikle kamusal alan, iletişimsel eylem teorisi ve modernleşme üzerine geliştirdiği kavramlarla sosyal bilimler ve siyaset felsefesi alanında geniş bir yankı uyandırmıştır. Castells ise ağ toplumu, enformasyon çağında toplumsal yapı ve iletişim teknolojilerinin toplumsal etkileri konularında teorik çerçeveler geliştirerek, bilgi teknolojilerinin sosyal yapı üzerindeki etkisini kapsamlı biçimde analiz etmiştir. Bu iki düşünür üzerine yapılan akademik çalışmalar, onların teorik yaklaşımlarını farklı bağlamlarda ele almış, yeni yorumlar ve eleştirilerle katkı sağlamıştır.

Habermas'ın teorileri üzerine çalışan önde gelen uluslararası akademisyenler ve araştırmacılar arasında Nancy Fraser, Seyla Benhabib, Craig Calhoun ve Chantal Mouffe gibi isimler yer almaktadır. Nancy Fraser, Habermas'ın kamusal alan teorisini tarihsel ve sınıfsal bağlamlarda genişleterek eleştirmiş ve alternatif kamusal alanlar (counterpublics) kavramını geliştirmiştir (Fraser, 1990, ss. 58-61). Fraser, modern toplumlarda kamusal alanın yalnızca bir üst sınıf ideolojisi üzerinden şekillendiğini savunmuş ve kamusal alanın çoklu yapısını vurgulamıştır. Seyla Benhabib, Habermas'ın iletişimsel eylem teorisini feminizm ve çokkültürcülük bağlamında değerlendirerek daha kapsayıcı bir teorik çerçeve oluşturmayı hedeflemiştir. Benhabib'in çalışmaları, özellikle kadınların kamusal alandaki rolü üzerine yeni bir perspektif sunmuştur (Benhabib, 1992, ss. 89-94). Craig Calhoun, Habermas'ın kamusal alan ve modernleşme kavramlarını tarihsel bir perspektifte değerlendirerek, bu kavramların farklı kültürel bağlamlara nasıl uyarlanabileceğini tartışmıştır (Calhoun, 1993, ss. 33-39). Chantal Mouffe ise Habermas'ın uzlaşma ve rasyonaliteye yaptığı vurgunun demokratik süreçlerdeki çatışma ve antagonizmayı göz ardı ettiğini savunarak, bu bağlamda agonistik bir demokrasi modeli önermiştir (Mouffe, 2009, ss. 33-39). Mouffe'ye göre, çatışma demokrasinin temel dinamiklerinden biridir ve Habermas'ın teorileri bu yönüyle eksiktir.

Castells üzerine yapılan uluslararası akademik çalışmalarda Saskia Sassen, Vincent Mosco ve Christian Fuchs gibi isimler dikkat çekmektedir. Saskia Sassen, Castells'in ağ toplumu teorisini küresel şehirler ve ekonomik eşitsizlikler bağlamında incelemiş ve küresel ağların yerel toplumlar üzerindeki etkilerini vurgulamıştır. Özellikle ekonomik küreselleşmenin yerel dinamiklerdeki dönüşümünü ele alan Sassen, bu süreçte sermaye hareketlerinin ve teknolojik altyapıların rolüne dikkat çekmiştir (Sassen, 2002, s. 22-35). Vincent Mosco ise Castells'in ağ toplumu kavramını dijital eşitsizlik ve güç ilişkileri perspektifinden eleştirerek dijitalleşmenin yalnızca özgürleştirici bir süreç olmadığına, aynı zamanda yeni kontrol mekanizmalarını güçlendirdiğine işaret etmiştir (Mosco, 2009, s. 85-98). Christian Fuchs, Castells'in dijitalleşme ve sosyal medya konusundaki iyimser yaklaşımını eleştirerek bu platformların ekonomik ve politik denetim aracı olarak nasıl kullanılabileceğini analiz etmiştir. Fuchs, özellikle dijital platformların ekonomik çıkarlar doğrultusunda şekillendiğini ve sosyal adalet açısından yeni eşitsizlikler yarattığını savunmuştur (Fuchs, 2014, s. 120-145).

Türkiye'de Habermas ve Castells'in iletişim ve toplumsal dönüşüm teorileri üzerine yapılan akademik çalışmalar, giderek artan bir ilgiyle ele alınmıştır. Bu kapsamda, Ünsal Oskay, Nilüfer Göle ve Nilüfer Timisi gibi akademisyenler, her iki düşünürün kavramsal

çerçevelerini Türkiye'nin toplumsal yapısı ve medya ekosistemi bağlamında değerlendirmiştir. Ünsal Oskay, kitle iletişim araçlarının kültürel ve ideolojik etkilerini tartışırken Habermas'ın kamusal alan kavramına referanslar sunmuştur (Oskay, 2014). Nilüfer Göle, modernleşme ve kamusal alan arasındaki ilişkiyi Türkiye'nin dinamikleri üzerinden yorumlarken, Habermas'ın teorik modelini eleştirel bir yaklaşımla genişletmiştir (Göle, 2011; Göle, 2017). Nilüfer Timisi (2003) ise, Türkiye'de medya ve kamusal alan ilişkisini Habermas'ın teorisi bağlamında incelemiş, neoliberal politikaların medya üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Sonuç olarak, Habermas ve Castells üzerine yapılan uluslararası ve ulusal çalışmalar, bu iki düşünürün teorilerinin çok çeşitli bağlamlarda uygulanabilirliğini ve eleştirisini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımlar, Habermas ve Castells'in teorik çerçevelerinin farklı coğrafyalarda ve disiplinlerde nasıl yankı bulduğunu göstermesi açısından zengin bir literatür oluşturmaktadır.

Habermas ve Castells'e Yönelik Eleştiriler

Jürgen Habermas ve Manuel Castells, modern toplumların yapısını ve iletişim teknolojilerinin toplumsal dinamikler üzerindeki etkilerini anlamada önemli kuramlar geliştirmiştir. Ancak bu kuramlar, özellikle içerikleri ve toplumsal gerçekliği ele alış biçimleri açısından eleştirilerin odağı hâline gelmiştir. Her iki düşünürün yaklaşımları hem toplumsal yapılarla ilgili varsayımları hem de teknolojinin bu yapılar üzerindeki etkilerine yönelik analizlerinin sınırlılıkları bağlamında değerlendirilmiştir.

Habermas'ın Kamusal Alan Kuramı, modern toplumlardaki iletişim süreçlerini anlamak için önemli bir çerçeve sunar. Habermas, kamusal alanı, bireylerin özel alanlarından çıkıp ortak meseleleri tartıştığı, rasyonel iletişim yoluyla toplumsal mutabakata vardığı bir alan olarak tanımlar (Habermas, 2015, s. 27). Ancak bu idealize edilmiş kavram, tarihsel ve sosyolojik gerçekliklerle uyumlu olmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Nancy Fraser, Habermas'ın kamusal alan tanımını eleştirerek, bu alanın tarihsel olarak hiçbir zaman kapsayıcı bir yapı sergilemediğini belirtir. Fraser'a göre, kamusal alan burjuva erkeklerin egemen olduğu bir mekanizma olarak işlev görmüş; kadınlar, işçi sınıfı ve diğer azınlık gruplar, bu alanın dışında bırakılmıştır (Fraser, 1990, s. 61). Dolayısıyla, Habermas'ın kuramı, kamusal alanın sınıfsal, cinsiyetçi ve etnik eşitsizliklerle dolu tarihsel gerçekliğini göz ardı etmektedir. Ayrıca Fraser, alternatif kamusal alanların (örneğin feminist veya azınlık topluluklarına özgü alanların) varlığını dikkate alarak, Habermas'ın tekil ve idealize edilmiş bir kamusal alan anlayışını eleştirir. Habermas'ın medyaya ilişkin değerlendirmeleri de eleştirilmiştir. Habermas, modern medya yapılarını kamusal alanın yozlaşmasının bir aracı olarak görür ve ticarileşmiş medyanın kamusal alanı zayıflattığını savunur. Ancak, modern medya teorisyenleri bu bakış açısının indirgemeci olduğunu ileri sürmektedir. Örneğin, Peter Dahlgren, medyanın yalnızca manipülatif bir araç olmadığını, aynı zamanda alternatif kamusal alanların yaratılmasında önemli bir rol oynadığını savunur (Dahlgren, 2005, s. 147). Sosyal medya ve çevrimiçi platformlar, bu alternatif alanların önemli bir örneğini oluşturur. Habermas, bu tür dijital alanların ortaya çıkışını kuramına tam anlamıyla entegre edememiştir. Sosyal medya platformları, bireylerin kamusal meseleler hakkında fikirlerini paylaşabildiği, tartışmalar yürütebildiği ve toplumsal hareketler başlatabildiği dijital kamusal alanlar yaratmıştır. Yine de, bu platformların kamusal alanları güçlendirdiği mi yoksa daha fazla bölünmeye yol açtığı mı sorusu tartışmalıdır. Papacharissi'ye göre, Habermas'ın kuramı bu yeni dijital yapıları açıklamakta yetersiz kalmaktadır (Papacharissi, 2002, s. 9). Örneğin, sosyal medya platformları bir yandan bireylerin seslerini duyurmasına olanak tanırken, diğer yandan trol faaliyetleri, dezenformasyon ve kutuplaşma gibi sorunlara da neden olmaktadır. Bu bağlamda, Habermas'ın dijital çağdaki iletişim dinamiklerini göz ardı ettiği eleştirisi öne çıkmaktadır.

Manuel Castells, iletişim teknolojilerinin toplumsal yapılar üzerindeki dönüştürücü etkilerini ele alan Ağ Toplulukları Teorisi ile, modern toplumların analizine yeni bir perspektif

kazandırmıştır. Castells, bilgi ve iletişim teknolojilerinin küresel çapta ağlar oluşturduğunu ve bu ağların toplumsal, ekonomik ve politik yapıları yeniden şekillendirdiğini ileri sürmektedir (Castells, 2013, s. 21). Ancak Castells'in yaklaşımı da eleştirilere maruz kalmıştır. Birinci eleştiri, Castells'in dijital ağlara ilişkin değerlendirmelerinin fazla iyimser olduğuna yöneliktir. Castells, dijital ağların demokratikleşmeyi teşvik edeceğini, bireyler arasında bilgi paylaşımını artıracak ve toplumsal eşitsizlikleri azaltacağını öne sürmüştür. Ancak bu görüş, dijital uçurum (digital divide) kavramıyla çelişmektedir. Dijital uçurum, bilgiye erişim konusunda bireyler ve topluluklar arasındaki eşitsizlikleri ifade eder. Van Dijk, bilgiye erişim ve dijital beceriler açısından toplumsal gruplar arasında ciddi farklılıklar bulunduğunu ve bu farklılıkların dijital ağların eşitsizlikleri azaltma potansiyelini sınırladığını savunmaktadır (Van Dijk, 2020, s. 34). İkinci eleştiri, Castells'in ekonomik yapılar ve sınıf dinamiklerine yönelik analizlerinin yetersiz olduğudur. Marxist eleştirmenler, Castells'in ağların ekonomik temelleri üzerindeki etkilerini ele alırken, sınıf mücadelesi ve ekonomik sömürü kavramlarını yeterince vurgulamadığını savunmaktadır. Christian Fuchs, Castells'in analizinde, ağların aslında mevcut toplumsal eşitsizlikleri nasıl yeniden ürettiğine yeterince yer verilmediğini belirtir (Fuchs, 2020, s. 89). Örneğin, küresel teknoloji şirketlerinin egemenliği, ağların demokratikleşme potansiyelini sınırlamakta ve ekonomik eşitsizlikleri pekiştirmektedir. Üçüncü bir eleştiri ise Castells'in ağ toplumlarını toplumsal yapının ana unsuru olarak görmesinin, toplumsal ilişkilerin çok boyutlu doğasını yeterince dikkate almadığıdır. Castells'in çalışmaları, bilgi ve iletişim teknolojilerinin önemini vurgularken, kültürel, politik ve ekonomik unsurların birbirleriyle nasıl etkileşimde bulunduğunu tam olarak açıklamaz. Couldry ve Hepp, Castells'in yaklaşımını indirgemeci bulur ve toplumsal yapıların yalnızca ağlar üzerinden analiz edilemeyeceğini savunur (Couldry & Hepp, 2016, s. 56). Sonuç olarak, Habermas ve Castells'in kuramları, modern toplumların ve iletişim teknolojilerinin anlaşılmasına önemli katkılar sağlasa da bu kuramların eleştirileri, toplumsal gerçekliğin daha geniş ve kapsayıcı bir şekilde incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Habermas'ın kamusal alan kuramı, tarihsel eşitsizlikler ve dijital çağın dinamikleri bağlamında eleştirilirken, Castells'in ağ toplumları teorisi, toplumsal ilişkilerin çok boyutlu yapısını göz ardı ettiği ve dijital eşitsizlikleri yeterince dikkate almadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu eleştiriler, modern toplumların karmaşıklığını anlamak için birden fazla teorik yaklaşımı bir arada değerlendirme gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bulgular

Bu çalışma, Jürgen Habermas ve Manuel Castells'in iletişim teknolojileri ve toplumsal yapı üzerindeki etkilerini ele aldıkları kuramlarını kapsamlı bir şekilde karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Her iki kuramcı, iletişim teknolojilerinin toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemiş ve bu teknolojilerin toplumsal yapılar üzerinde hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurabileceğine işaret etmiştir. Ancak, odaklandıkları konular ve yaklaşımları arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Bulgular, bu kuramların benzerlikleri ve farklılıklarını detaylandırmakta ve her iki kuramın eleştirilerine de ışık tutmaktadır.

Hem Habermas hem de Castells, iletişim teknolojilerinin toplumsal yaşam üzerindeki derin etkilerini vurgulamaktadır. Her iki kuramcı da bu teknolojilerin toplumsal yapıların ve etkileşimlerin organizasyonunu önemli ölçüde etkilediğini belirtirler. Habermas, iletişim teknolojilerinin kamusal alanı genişletebileceğini ve demokratik katılımı artırabileceğini öne sürerken, Castells de iletişim teknolojilerinin ekonomik ve toplumsal yapıları dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Her iki kuramcı da teknolojilerin toplumsal etkileşimlerde hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurabileceğini kabul ederler.

Habermas ve Castells'in kuramlarında, iletişim teknolojilerinin toplumsal etkilerine dair iki yönlü bir yaklaşım benimsenmektedir. Habermas, internet ve dijital medya gibi teknolojilerin demokratik katılımı artırma ve kamusal tartışmalara katkıda bulunma

potansiyelini vurgular. Bununla birlikte, dezenformasyon, manipülasyon ve kamusal alanın ticari çıkarlarca şekillendirilmesi gibi risklere dikkat çeker (Habermas, 2020, s. 45-50). Castells ise bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumsal ağları, ekonomik ilişkileri ve güç yapılarını dönüştürme kapasitesine odaklanır. Castells, bu teknolojilerin bireyler ve gruplar arasında sosyal ayrılmaya yol açabileceğini ve bilgi kirliliği yaratabileceğini ifade eder (Castells, 2012, s. 162-168). Bu iki düşünürün kuramları arasındaki temel fark, odaklandıkları konular ve perspektiflerdir. Habermas, özellikle kamusal alanın demokratik katılım üzerindeki rolünü ve rasyonel tartışmanın sağlanması için gerekli koşulları incelerken, Castells küreselleşmenin ve ekonomik yapıların dönüşümünü bilgi teknolojileri bağlamında ele almaktadır. Habermas, toplumsal iletişimde normatif bir çerçeve sunarken; Castells, teknolojik gelişmelerin neden olduğu yapısal değişimlere ve bu değişimlerin küresel düzeydeki etkilerine vurgu yapar.

Habermas'ın Kamusal Alan anlayışı, bireylerin eşit bir şekilde tartışmalara katıldığı ve toplumsal sorunlara çözümler aradığı bir mekân olarak tanımlanır. Bu bağlamda, iletişim teknolojilerinin kamusal alanı nasıl genişlettiği veya engellediği üzerinde durmaktadır. Castells'in teorisi ise, bilgi teknolojilerinin ekonomik süreçleri ve toplumsal yapıların organizasyonunu nasıl dönüştürdüğünü incelemektedir. Bilgi toplumları kavramı çerçevesinde, Castells, ekonomik ilişkilerin ve toplumsal ağların nasıl yeniden yapılandırıldığını açıklamaktadır. Bu bağlamda, Castells'in kuramı, teknolojilerin ekonomik ve toplumsal dönüşümler üzerindeki etkilerini daha geniş bir perspektiften ele almaktadır.

Habermas'ın teorisi, kamusal alan ve rasyonel tartışma kavramlarını merkeze alırken, Castells'in kuramı ağ toplumları ve küreselleşme kavramlarına odaklanmaktadır. Habermas, iletişim teknolojilerinin kamusal tartışmaları nasıl etkilediğini ve demokratik katılımı nasıl artırabileceğini analiz ederken, Castells, bilgi teknolojilerinin toplumsal ağları ve ekonomik ilişkileri nasıl yeniden yapılandırıdığını tartışmaktadır. Bu teorik yaklaşımlar, her iki kuramın da toplumsal etkileşimleri farklı açılardan ele aldığını göstermektedir. Habermas'ın kuramı, günümüzün karmaşık ve çok katmanlı iletişim ortamını tam olarak açıklamakta yetersiz kaldığı yönünde eleştirilmiştir. Özellikle, dijital çağın getirdiği hızlı bilgi akışı ve çoklu etkileşim biçimleri, Habermas'ın kamusal alan ve rasyonel tartışma anlayışını sorgulayan bir bağlam sunmaktadır. Sosyal medya ve internetin, kamusal tartışmaları nasıl etkilediği ve demokratik katılımı nasıl değiştirdiği konusundaki güncel dinamikler, Habermas'ın teorisinin uygulama alanında bazı sınırlamaları olduğunu göstermektedir (Kellner, 2000, ss. 90-113). Castells'in kuramı, teknolojik determinizm eğiliminde olmakla eleştirilmiştir. Castells'in teorisi, bilgi teknolojilerinin toplumsal yapı ve ekonomik dönüşümler üzerindeki etkilerini vurgularken, teknolojik determinasyonun toplumsal aktörlerin rolünü yeterince dikkate almadığı iddia edilmektedir. Bu durum, teknolojik determinizm eleştirilerine neden olur ve toplumsal aktörlerin ve politik süreçlerin rolünün göz ardı edilebileceğini göstermektedir.

Öneriler

Günümüzde iletişim teknolojileri, toplumsal yapıların ve etkileşimlerin şekillenmesinde temel bir rol oynamaktadır. Jürgen Habermas ve Manuel Castells'in kuramları, bu teknolojilerin toplumsal etkilerini anlamak için önemli teorik çerçeveler sunmaktadır. Ancak, bu kuramların daha kapsamlı bir şekilde anlaşılması ve günümüz teknolojik ortamına uygulanabilirliğinin artırılması için çeşitli stratejiler ve yöntemler önerilmektedir. Bu bağlamda, empirik araştırmalar, disiplinler arası entegrasyon ve yeni teknolojilerin analizi, bu kuramların geliştirilmesi ve uygulanabilirliğinin artırılması açısından önemli yönlerdir.

Empirik Araştırmalar

Habermas ve Castells'in teorik çerçevelerinin ampirik araştırmalarla desteklenmesi, bu kuramların pratik ve gerçek dünyadaki geçerliliğini değerlendirmek açısından önemli bir

adıdır. Kuramların empirik verilerle test edilmesi, teorik yaklaşımların geçerliliğini sağlamlaştırmakta ve toplumsal dinamiklerin daha somut bir şekilde anlaşılmasını mümkün kılmaktadır.

Habermas'ın kamusal alan ve demokratik katılım üzerine geliştirdiği kuram, çeşitli empirik araştırma yöntemleriyle test edilebilir. Özellikle, sosyal medya platformlarındaki tartışma forumları ve kamusal tartışma alanlarının analiz edilmesi, Habermas'ın kuramının dijital çağdaki geçerliliğini ölçmek için kullanılabilir. Çalışmalar, bu platformların kamusal tartışmalara ve demokratik süreçlere nasıl katkıda bulunduğunu veya engellediğini ortaya koyabilir. Ayrıca, farklı ülkelerde ve kültürlerde yapılan karşılaştırmalı analizler, Habermas'ın teorisinin evrensel geçerliliğini değerlendirmeye yardımcı olabilir.

Castells'in ağ toplumları teorisi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumsal ve ekonomik yapıların dönüşümündeki rolünü anlamak için empirik verilerle desteklenebilir. Örneğin, küresel ekonomik ağların ve sosyal hareketlerin incelenmesi, Castells'in teorisinin geçerliliğini anlamak için önemli bir alan olabilir. Bu bağlamda, uluslararası ticaret verileri, sosyal medya etkileşimleri ve dijital ağların analizi, Castells'in kuramının pratik yansımalarını değerlendirmek için kullanılabilir. Ayrıca, belirli sektörlerdeki teknolojik değişimlerin toplumsal ve ekonomik etkileri üzerine yapılan vaka çalışmaları da bu kuramın kapsamını genişletebilir.

Farklı Disiplinlerle Entegrasyon

İletişim teknolojilerinin toplumsal etkilerini derinlemesine anlamak, yalnızca iletişim bilimleri ile sınırlı kalmayıp, sosyoloji, siyaset bilimi ve diğer sosyal bilim disiplinleriyle entegrasyonu gerektirmektedir. Bu tür bir disiplinler arası yaklaşım, iletişim teknolojilerinin toplumsal yapıların dönüşümünde nasıl bir rol oynadığını daha geniş bir perspektiften incelemeye olanak tanır.

İletişim bilimleri, medyanın ve dijital teknolojilerin toplumsal etkileşimler üzerindeki etkilerini araştırırken, sosyoloji bu etkileşimlerin toplumsal normlar, değerler ve güç yapıları üzerindeki sonuçlarını analiz edebilir. Örneğin, Castells'in Ağ Toplumu kuramı, sosyolojik analizlerle birlikte ele alındığında, dijital ağların toplumsal kimlikleri nasıl yeniden şekillendirdiğini ve yeni toplumsal sınıflar yarattığını daha net bir şekilde ortaya koyabilir.

Siyaset bilimi de bu entegrasyonun önemli bir parçasını oluşturur, çünkü iletişim teknolojilerinin demokratik katılım üzerindeki etkileri, politik teorilerle birlikte değerlendirilmelidir. Habermas'ın Kamusal Alan Kuramı, iletişim teknolojilerinin demokratik süreçleri nasıl dönüştürdüğünü anlamak için siyaset bilimi perspektifleriyle birleştirildiğinde, daha kapsamlı analizler sunabilir. Ayrıca, psikoloji ve kültürel çalışmalar gibi diğer sosyal bilim disiplinleri de bu entegrasyona katkıda bulunur. Psikoloji, bireylerin dijital ortamlarla etkileşimlerinin bilişsel ve duygusal boyutlarını araştırırken, kültürel çalışmalar, bu teknolojilerin kültürel kimlikler ve normlar üzerindeki etkilerini inceleyebilir. Bu disiplinlerin bir araya getirilmesi, iletişim teknolojilerinin bireysel ve toplumsal düzeydeki etkilerini daha kapsamlı bir şekilde anlamamızı sağlar (Jenkins, 2006). Bu disiplinler arası yaklaşım, iletişim teknolojilerinin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini daha geniş bir çerçevede değerlendirmeye olanak tanır ve bu teknolojilerin toplum üzerindeki çok yönlü etkilerini daha doğru bir şekilde anlamamıza yardımcı olur.

Yeni Teknolojilerin Analizi

Yeni teknolojiler, toplumsal yapıların ve sosyal etkileşimlerin evriminde merkezi bir rol oynamaktadır. Bu teknolojilerin ortaya çıkışı, sadece bireyler arasındaki iletişim biçimlerini değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda toplumsal yapıları da yeniden şekillendirmiştir. Manuel

Castells'in Ağ Toplumu kuramı, bu değişimi anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Yeni teknolojiler, bilgiye erişim hızını ve yayılımını artırarak, toplumsal güç dinamiklerini de etkilemektedir. Habermas, bu bağlamda, kamusal alanın dijital teknolojiler aracılığıyla genişlediğini ve demokratik katılımın daha erişilebilir hâle geldiğini savunur. Ancak, aynı teknolojiler, bilgi kirliliği ve dezenformasyon gibi yeni sorunlar da yaratmakta, bu da toplumsal yapıların istikrarını tehdit edebilmektedir (Zuboff, 2019, s. 45). Özellikle sosyal medya platformları ve mobil iletişim teknolojileri, toplumsal etkileşimlerin doğasını değiştirmiştir. Bu teknolojiler, bireylerin birbirleriyle ve topluluklarla etkileşim biçimlerini dönüştürmüş, hiyerarşik yapıları yatay hâle getirerek güç dinamiklerini yeniden dağıtmıştır. Bunun sonucunda, bireyler arasındaki etkileşimlerin daha kişisel ve aynı zamanda daha küresel bir hâle geldiği gözlemlenmektedir (Wellman & Haythornthwaite, 2002, s. 36).

Yeni teknolojilerin analizinde, teknolojik determinizmden kaçınmak ve bu teknolojilerin toplumsal bağlamlar içinde nasıl kullanıldığını ve dönüştürüldüğünü anlamak önemlidir (O'Neil, 2016, s. 62). Teknolojiler, kendi başlarına toplumsal değişime yol açmazlar; bu değişim, teknolojilerin nasıl kullanıldığı, hangi amaçlarla tasarlandığı ve toplumsal normlar ve değerlerle nasıl etkileşime girdiği ile şekillenir. Bu teknolojilerin toplumsal normları ve bireylerin gerçeklik algısını nasıl dönüştürdüğü üzerine yapılan çalışmalar, bu yeni teknolojilerin kuramsal çerçevelerle nasıl ilişkilendirilebileceğini gösterir (Horst & Miller, 2012, s. 84).

Sonuç

Bu çalışmada, iletişim teknolojilerinin toplumsal yapılar üzerindeki etkileri Habermas'ın Kamusal Alan Kuramı ve Castells'in Ağ Toplumu Kuramı çerçevesinde incelenmiştir. Her iki düşünür de modern iletişim teknolojilerinin toplumlar üzerindeki dönüştürücü etkilerini farklı perspektiflerden ele alarak önemli teorik katkılar sunmuştur. Habermas, iletişim teknolojilerinin kamusal alanın demokratik işlevi üzerindeki etkilerine odaklanırken, Castells bu teknolojilerin ağ toplumu bağlamında toplumsal güç ilişkilerini nasıl yeniden yapılandırıldığını analiz etmiştir.

Yapılan karşılaştırmalı analiz, bu iki kuramın toplumsal dönüşümleri anlamada birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu göstermiştir. Habermas'ın yaklaşımı, demokratik katılım ve rasyonel tartışma açısından iletişim teknolojilerinin rolünü vurgularken, Castells'in teorisi, ağ yapılarının bilgi akışını ve toplumsal dinamikleri nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, her iki teorinin ortak bir noktada buluştuğu görülmektedir: İletişim teknolojilerinin, bireyler ve topluluklar arasındaki etkileşim biçimlerini dönüştürerek toplumsal yapılar üzerinde derin etkiler yarattığı gerçeği. Bununla birlikte, her iki kuramın da teknolojinin etkilerini ele alış biçimleri, analiz ettikleri odak noktaları açısından farklılık göstermektedir.

İletişim teknolojileri, çağdaş toplumsal yaşamın temel dinamiklerini şekillendiren güçlü araçlardır. Bu teknolojilerin toplumsal dönüşümler üzerindeki etkileri, genellikle karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Jürgen Habermas ve Manuel Castells'in kuramları, iletişim teknolojilerinin toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini anlamak için önemli teorik çerçeveler sunar. Gelecekte iletişim teknolojilerinin gelişmeye devam edeceği ve toplumsal yaşamı daha derinden etkileyeceği öngörülmektedir. Bu bağlamda, iletişim teknolojilerinin toplumsal etkilerinin sürekli olarak araştırılması ve tartışılması gereklidir.

İletişim teknolojilerinin toplumsal dönüşümler üzerindeki etkileri, çok katmanlı ve karmaşıktır. Teknolojilerin, toplumsal yapıları ve bireylerin yaşam biçimlerini dönüştüren etkileri, genellikle birbirine bağlı ve karşılıklı etkileşim hâlidir. Bu karmaşıklık, teknolojilerin hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurabilen çok boyutlu bir etkiye sahip olduğunu gösterir. Örneğin, sosyal medya platformları, bireylerin bilgiye erişimini ve sosyal

etkileşimlerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu platformlar, demokratik katılım ve kamusal tartışmalar açısından potansiyel faydalar sunsa da aynı zamanda bilgi dezenformasyonu ve sosyal bölünmelere yol açabilmektedir. Ayrıca, yapay zekâ ve otomasyon teknolojileri, iş gücü piyasalarını ve ekonomik yapıları yeniden şekillendirirken, sosyal eşitsizlikleri derinleştirebilmektedir. Bu etkilerin anlaşılması, iletişim teknolojilerinin toplumsal yapılar üzerindeki karmaşık etkilerini daha iyi değerlendirmeyi mümkün kılar.

Jürgen Habermas ve Manuel Castells, iletişim teknolojilerinin toplumsal etkilerini anlamak için önemli teorik çerçeveler sunmaktadırlar. Habermas'ın kamusal alan ve demokratik katılım konusundaki kuramı, iletişim teknolojilerinin kamusal tartışmalar üzerindeki etkilerini anlamada temel bir perspektif sağlamaktadır. Habermas, iletişim teknolojilerinin kamusal alanı genişletebileceğini ve demokratik katılımı artırabileceğini öngörmektedir. Ancak, bu teknolojilerin aynı zamanda dezenformasyon ve manipülasyon gibi sorunlara yol açabileceğini de vurgulamaktadır. Manuel Castells'in ağ toplumları teorisi ise, bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik ve sosyal yapıların dönüşümündeki rolünü incelemektedir. Castells, teknolojilerin toplumsal ağları ve ekonomik ilişkileri yeniden yapılandırıldığını belirtir. Bu kuram, küreselleşme ve ekonomik dönüşüm süreçlerinin anlaşılmasında önemli bir temel sağlamaktadır. Her iki kuram da iletişim teknolojilerinin toplumsal etkilerini anlamada önemli bir çerçeve sunmakla birlikte, bu kuramların tek başına yeterli olmadığını belirtmek önemlidir. Gelecekte, bu teorik çerçeveleri farklı bağlamlarda test etmek veya yeni iletişim teknolojileri ışığında güncellemek, iletişim teknolojilerinin toplumsal etkilerini daha geniş bir perspektiften ele almak için gerekli olacaktır.

Kaynakça

- Adorno, T. W., Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın diyalektiği*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Aristoteles. (2023). *Retorik*. İstanbul: Say Yayınları.
- Baudrillard, J. (2024). *Simülakrlar ve simülasyon*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Benhabib, S. (1992). *Situating the self: Gender, community and postmodernism in contemporary ethics*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Benkler, Y. (2006). *The wealth of networks: how social production transforms markets and freedom*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Calhoun, C. (1993). *Habermas and the public sphere*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon Çağı*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2010). *The rise of the network society* (2nd ed.). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Castells, M. (2012). *Networks of outrage and hope*. Cambridge: Polity Press.
- Castells, M. (2013). *Ağ toplumunun yükselişi-enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür cilt 1*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2016). *İletişim gücü*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Couldry, N., Hepp, A. (2016). *The mediated construction of reality*. Polity Press.
- Couldry, N., Hepp, A. (2016). *The mediated construction of reality*. Cambridge: Polity Press.
- Dahlgren, P. (2005). The internet, public spheres, and political communication: Dispersion and deliberation. *Political Communication*, 22(2), 147-162.
- Foucault, M. (2022). *Bilginin arkeolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy. *Social Text*, (25/26), 56-80.
- Fuchs, C. (2020). *Sosyal medya: Eleştirel bir giriş*. İstanbul: Notabene Yayınları.
- Göle, N. (2011). *Modern mahrem*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2017). *İslamın yeni kamusal yüzleri*. İstanbul: Metis Yayınları.

-
- Habermas, J. (1997). *Gerçekler ve normlar arasında: Hukuk ve demokrasi söylem teorisine katkıları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel eylem kuramı*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Habermas, J. (2006). *The theory of communicative action*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, J. (2015). *Kamusal alanın yapısal dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Habermas, J. (2020). *Bölünmüş batı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hall, S. (1980). *Encoding/decoding*. (S. Hall, D. Hobson, A. Lowe, & P. Willis) (Eds.), *Culture, Media, Language* (pp. 128-138). London: Routledge.
- Horst, H. A., Miller, D. (2012). *Digital anthropology*. London: Routledge.
- Innis, H. A. (1999). *The bias of communication*. Toronto: University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division.
- Innis, H. A. (2012). *The strategy of culture*. Toronto: University of Toronto Press.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence culture: Where old and new media collide*. New York: NYU Press.
- Katz, E., Lazarsfeld P. (2005). *Personal influence*. New York: Routledge.
- Kellner, D. (2000). Habermas, the public sphere, and democracy: A critical intervention. *The public*, 7(3), 90-113.
- Lasswell, H. D. (1948). *The structure and function of communication in society*. In L. Bryson (Ed.), *The Communication of Ideas* (pp. 37-51). New York: Harper.
- Lasswell, H. D. (2006). *The structure and function of communication in society*. In L. Bryson (Ed.), *The Communication of Ideas* (pp. 84-95.). New York: Harper.
- Luhmann, N. (1996). *Social systems*. Stanford, California: Stanford University Press.
- McLuhan, M. (1964). *Understanding media: The extensions of man*. New York: McGraw-Hill.
- Meyrowitz, J. (1986). *No sense of place: The impact of electronic media on social behavior*. New York: Oxford University Press.
- Mosco, V. (2009). *The political economy of communication*. London: Sage Publication.
- Mouffe, C. (2009). *The democratic paradox*. London: Verso.
- Neuman, W. R. (1991). *The future of the mass audience*. Cambridge: Cambridge University Press.
- O'Neil, C. (2016). *Weapons of math destruction*. New York: Crown Publishing Group.
- Oskay, Ü. (2014). *İletişimin abc'si*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Papacharissi, Z. (2002). *The virtual sphere: The internet as a public sphere*. *New Media & Society*, 4(1), 9-27.
- Papacharissi, Z. (2010). *A networked self*. New York: Routledge.
- Peters, J. D. (2015). *The marvelous clouds*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sassen, S. (2002). *The global city*. New Jersey: Princeton University Press.
- Shannon, C. E., Weaver, W. (1963). *The mathematical theory of communication*. Urbana, Illinois: University of Illinois Press.
- Shirky, C. (2011). The political power of social media: Technology, the public sphere, and political change. *Foreign Affairs*, 90(1), 28-41.
- Sunstein, C. R. (2017). *Republic*. Princeton University Press.
- Timisi, N. (2003). *Yeni iletişim teknolojileri ve demokrasi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Van Dijk, J. (2020). *The digital divide*. Cambridge: Polity Press.
- Wellman, B., Haythornthwaite, C. (2002). *The internet in everyday life*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Williams, R. (2003). *Televizyon, teknoloji ve kültürel biçim*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism*. New York: PublicAffairs.
-